

ZACHOWANIA EDUKACYJNE PODOPIECZNYCH PIECZY INSTYTUCJONALNEJ

EDUCATIONAL BEHAVIOURS OF FOSTER CARE STUDENTS

Marzena Urszula Ruszkowska^{1,A-G}, Piotr Adam Zdunkiewicz^{1,A-D}

¹Zakład Pedagogiki, Akademia Bialska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II, Polska
¹Department of Pedagogy, John Paul Academy of Applied Sciences in Biała Podlaska, Poland

Ruszkowska, M., U., Zdunkiewicz, P., (2022), Zachowania edukacyjne podopiecznych pieczy instytucjonalnej / Educational behaviours of foster care students, Rozprawy Społeczne / Social Dissertations, 16: 222-233, <https://doi.org/10.29316/rs/151696>

Wkład autorów/
Authors' contribution:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Dane – analiza i statystyki/
Data analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie artykułu/
Preparation of manuscript
F. Wyszukiwanie i analiza
literatury/
Literature analysis
G. Zebranie funduszy/
Funds collection

Tabele/Tables: 3

Ryciny/Figures: 0

Literatura/References: 14

Otrzymano/Submitted:
13.06.2022

Zaakceptowano/Accepted:
19.06.2022

Streszczenie: Zachowania edukacyjne podopiecznych pieczy zastępczej różnią się zazwyczaj od zachowań ich rówieśników przebywających w środowisku rodzinnym i korzystających z pomocy i wsparcia rodzin.

Materiał i metody: Materiał badawczy pozyskiwano dzięki badaniom sondażowym realizowanym na terenie 6 województw: lubelskiego, warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, podkarpackiego, świętokrzyskiego oraz mazowieckiego. W badaniach wykorzystano ankietę skierowaną do podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego i rodzinnego oraz wywiad skategoryzowany skierowany do dyrektorów/koordynatorów/wychowawców badanych placówek.

Wyniki: Pytania badawcze dotyczyły posiadania i rozwijania zainteresowań wychowanków, ilości czasu przeznaczanego na przygotowywanie się do zajęć szkolnych, udzielanego wsparcia w zakresie przygotowania się do tych zajęć, przedmiotów sprawiających im największą trudność.

Wnioski: Z badań wynika, że to środowisko i wiek podopiecznych warunkuje rozwijanie zainteresowań, ich rodzaj warunkuje zaś płeć respondentów. Wychowawcy są osobami wspierającymi swoich podopiecznych w codziennym przygotowywaniu się do zajęć szkolnych, na które przeznaczane jest najczęściej od 1 do 3 godzin dziennie.

Słowa kluczowe: piecza zastępcza, piecza instytucjonalna, zachowania edukacyjne

Summary: Educational behaviours of foster care students are different of their peers staying in the family environment.

Material and methods: The research material was obtained thanks to the surveys carried out in six provinces: (lubelskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie, podkarpackie, świętokrzyskie and mazowieckie). The research consisted of a questionnaire addressed the students staying in educational care centres, as well as a categorized interview addressed coordinators/principals of the surveyed facilities.

Results: The research questions concerned having and developing interests of the students, the amount of time devoted to preparation for school activities, the support provided in order to get ready for these classes, and subjects that were difficult for the students.

Conclusions: The research shows that it is the environment and age of the students that determine the development of interests, while the gender of the respondents specifies the type of these activities. Educators help their pupils in daily preparation for school activities, which usually involves between 1 and 3 hours a day.

Keywords: foster care, insitutional care, educational behaviours

Adres korespondencyjny: Marzena Urszula Ruszkowska, Zakład Pedagogiki, Akademia Bialska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II, 21-500, Biała Podlaska, Polska; email: r-ska.marzena@wp.pl ORCID: 0000-0003-3262-6641

Copyright by: John Paul II University of Applied Sciences in Biała Podlaska, Marzena Ruszkowska

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Streszczenie

Zachowania edukacyjne podopiecznych pieczy zastępczej różnią się zazwyczaj od zachowań ich rówieśników przebywających w środowisku rodzinnym i korzystających z pomocy i wsparcia rodzin. Materiał badawczy pozyskiwano dzięki badaniom sondażowym realizowanym na terenie 6 województw: lubelskiego, warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, podkarpackiego, świętokrzyskiego oraz mazowieckiego. W badaniach wykorzystano ankietę skierowaną do podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego i rodzinnego oraz wywiad skategoryzowany skierowany do dyrektorów/koordynatorów/wychowawców badanych placówek. Pytania badawcze dotyczyły posiadania i rozwijania zainteresowań wychowanków, ilości czasu przeznaczanego na przygotowywanie się do zajęć szkolnych, udzielanego wsparcia w zakresie przygotowania się do tych zajęć, przedmiotów sprawiających im najwięcej trudności. Z badań wynika, że to środowisko i wiek podopiecznych warunkuje rozwijanie zainteresowań, ich rodzaj warunkuje zaś płeć respondentów. Wychowawcy są osobami wspierającymi swoich podopiecznych w codziennym przygotowywaniu się do zajęć szkolnych, na które przeznaczane jest najczęściej od 1 do 3 godzin dziennie.

Wprowadzenie

Pieczka zastępcza jest to sieć różnych instytucji i osób, których wspólne działanie, ma zapewnić czasową opiekę i wychowanie dzieciom w przypadku niemożności jej sprawowania przez rodziców biologicznych (*Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* z 9 czerwca 2011 r. art. 2.2). Marek Andrzejewski (2006, s. 19; 2012, s. 106) dodaje, że pieczka zastępcza ustanawiana jest w konsekwencji wydania orzeczenia przez sąd lub organ podlegający kontroli sądu i oznacza czasowe zastępowanie rodziców biologicznych we wszystkich ich funkcjach na czas do tego konieczny, sprawowana jest przez wszystkie dni tygodnia, przez całą dobę. Założeniem pieczy zastępczej jest jej tymczasowość i nastawienie na przywrócenie dzieci rodzinie, dlatego też pobyt dziecka w pieczy podlega okresowej weryfikacji co do zasadności jej kontynuacji.

Regulacje prawne wprowadzają podział sposobów sprawowania pieczy zastępczej na formy rodzinne i instytucjonalne. Zgodnie z *Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* z dnia 9 czerwca 2011 r. na instytucjonalną pieczę zastępczą składają się: 1) placówki opiekuńczo-wychowawcze; 2) regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne; 3) interwencyjne ośrodki preadopcyjne (art. 93). Placówki opiekuńczo-wychowawcze

Abstract

Learning behaviour of foster care wards usually differs from the behaviour of their peers residing in the family environment and benefiting from the help and support of families. The research material was obtained thanks to survey research carried out in the area of 6 voivodeships: Lublin, Warmian-Masurian, Podlaskie, Subcarpathian, Świętokrzyskie and Masovian. The research made use of a questionnaire addressed to wards of educational care facilities of the socialisation and family type, and a structured interview addressed to directors/coordinators/educators of the studied institutions. The research questions concerned having and developing the wards' interests, the amount of time spent preparing for school, the support given in preparing for school, the subjects that cause them the most difficulties. The research shows that it is the environment and the age of the pupils that determine the development of their interests, while their type is determined by the gender of the respondents. The educators are the people who support their pupils in their daily preparation for school lessons, which usually takes between one and three hours a day.

Introduction

Foster care is a network of various institutions and persons whose joint action is to provide temporary care and upbringing for children in the event that the biological parents are unable to do so (*Family Support and Foster Care Act* of 9 June 2011, art. 2.2). Marek Andrzejewski (2006, p. 19; 2012, p. 106) adds that foster care is established as a consequence of a court decision or a body subject to the court's control and means temporary replacement of biological parents in all their functions for the time necessary, it is exercised all days of the week, 24 hours a day. The premise of foster care is that it is temporary and oriented towards returning children to their families, which is why a child's stay in foster care is subject to periodic review as to the validity of its continuation.

Legal regulations divide the ways of exercising foster care into family and institutional forms. According to the *Family Support and Foster Care Act* of 9 June 2011, institutional foster care consists of: 1) educational care facilities; 2) regional care and therapeutic facilities; 3) intervention pre-adoption centres (art. 93). Educational care facilities are run by the powiat or an entity commissioned by the powiat to carry out this task. Educational care facilities may be run as an educational care facility of the

prowodzi powiat lub podmiot, któremu powiat zlecił realizację tego zadania. Placówka opiekuńczo-wychowawcza może być prowadzona jako placówka opiekuńczo-wychowawcza typu: 1) socjalizacyjnego; 2) interwencyjnego; 3) specjalistyczno-terapeutycznego; 4) rodzinnego. Placówka opiekuńczo-wychowawcza może łączyć zadania placówek (art. 101).

Rozporządzenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z 22 grudnia 2011 r. w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej bardzo dokładnie określa co placówka powinna zapewnić swoim podopiecznym, obok zaspokojenia potrzeb żywieniowych, zdrowotnych, powinna również zabezpieczyć dostęp do zajęć wychowawczych, kompensacyjnych, a także terapeutycznych i rewalidacyjnych, o ile są wskazane dla dziecka; zaopatrzenie w podręczniki, pomoce i przybory szkolne; dostęp do nauki; pomoc w nauce, w szczególności przy odrabianiu zadań domowych oraz w miarę potrzeby udział w zajęciach wyrównawczych; uczestnictwo, w miarę możliwości, w zajęciach pozalekcyjnych i rekreacyjno-sportowych i in. (Tamże, § 18).

Zapewnienie pomocy i wsparcia w procesie edukacji ma szczególne znaczenie, biorąc pod uwagę fakt, iż od osób młodych wymaga się solidnego wykształcenia i kreatywności. Niestety, podopieczni pieczy zastępczej (zwłaszcza przebywający w pieczy instytucjonalnej) pozbawieni są możliwości przebywania w środowisku rodzinnym i korzystania z pomocy i wsparcia rodzin. Stanowią oni niejednokrotnie grupę zaniedbaną wychowawczo, edukacyjnie, pozbawioną wzorów osobowych, wartości i priorytetów życiowych (Ruszkowska, 2013; Pawłowska i Jundziłł, 2000), toteż ich zachowania edukacyjne mogą odbiegać od zachowań ich rówieśników.

Zastosowana procedura badawcza i teren badawczy

W celu pozyskania materiału badawczego zastosowano badania sondażowe realizowane na terenie 6 województw: lubelskiego, warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, podkarpackiego, świętokrzyskiego oraz mazowieckiego. Przy wyborze województw uwzględniono czynniki mające wpływ na dysfunkcjonalność rodziny i umieszczenie dzieci w pieczy zastępczej, tj.: bezrobocie, migracje, status ekonomiczny rodzin. Województwo lubelskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie, podkarpackie, świętokrzyskie wymieniane są w piąte województw o najniższym produkcie krajowym brutto PKB na mieszkańca, największym bezrobociu, niskim statusie ekonomicznym, dużych migracjach. Dla porównania badania zrealizowano również w województwie mazowieckim, które jest

type: 1) socialisation; 2) intervention; 3) specialist-therapeutic; 4) family. Educational care facility may combine these tasks (art. 101).

Regulation of the Ministry of Labour and Social Policy of 22 December 2011 on institutional foster care defines very precisely what the institution should provide for its wards, apart from meeting their nutritional and health needs, it should also secure access to educational, compensatory, as well as therapeutic and revalidation activities, if such are indicated for the child; it should provide textbooks, school aids and supplies; access to education; assistance in learning, particularly with homework and, where necessary, participation in remedial classes; participation, where possible, in extra-curricular and recreational sports activities, and others (ibid., § 18).

The provision of assistance and support in the educational process is of particular importance, given that young people are required to have a sound education and to be creative. Unfortunately, wards of foster care (especially those in institutional care) are deprived of the opportunity of staying in the family environment and of benefiting from the help and support of families. They often constitute a pedagogically and educationally neglected group, deprived of personal role models, values and life priorities (Ruszkowska, 2013; Pawłowska i Jundziłł, 2000), so their learning behaviour may differ from that of their peers.

Research procedure and study area used

In order to obtain the research material, a survey research was carried out in the area of 6 voivodeships: Lublin, Warmian-Masurian, Podlaskie, Subcarpathian, Świętokrzyskie and Masovian. The selection of voivodeships took into account factors influencing family dysfunctionality and placing children in foster care, i.e.: unemployment, migration, economic status of families. Lublin, Warmian-Masurian, Podlaskie, Subcarpathian and Świętokrzyskie voivodeships are listed among the five voivodeships with the lowest gross domestic product GDP per capita, the highest unemployment, low economic status, high migrations. For comparison, research was also carried out in the Masovian voivodeship, which is the largest voivodeship both in terms of area and population in Poland and has the highest GDP per capita (<https://stat.gov.pl>).

największym województwem zarówno pod względem powierzchni, liczby ludności w Polsce i najwyższym PKB na mieszkańca (<https://stat.gov.pl>).

Badania realizowano od kwietnia 2018 roku do czerwca 2020 roku. Badacze wykorzystali ankietę skierowaną do podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego i rodzinnego (10 lat i powyżej) oraz indywidualne wywiady kompletnie kierowane (Rubacha, 2008) z dyrektorami lub koordynatorami placówek ewentualnie wyznaczonymi przez dyrekcję wychowawcami. Kwestionariusz ankiety składał się z 17 pytań (6 pytań zamkniętych i 11 półotwartych) oraz metryczki zawierającej podstawowe informacje o wychowanku, tj. płeć, wiek, rodzaj szkoły, długość pobytu w placówce. Indywidualne wywiady oparte były na jednakowych pytaniach dotyczących m.in.: organizacji czasu wolnego podopiecznych; pomocy i wsparcia w zaspokajaniu potrzeb edukacyjnych podopiecznych; uczestnictwa w zajęciach pozalekcyjnych, pozaszkolnych. Główny problem badawczy postawiony na potrzeby niniejszej publikacji brzmiał: Jakiego rodzaju zachowania edukacyjne przejawiają wychowankowie pieczy instytucjonalnej? Uszczegółowiono go kilkoma pytaniami dotyczącymi posiadania i rozwijania zainteresowań wychowanków; ilości czasu przeznaczanego na przygotowywanie się do zajęć szkolnych; udzielanego wsparcia w zakresie przygotowania się do tych zajęć; przedmiotów sprawiających podopiecznym największą trudność. Przy czym istotne wydawało się sprawdzenie czy i jakie znaczenie w wykazywanych zachowaniach będzie miało środowisko, w którym usytuowana jest placówka (wieś, miasto); województwo w którym realizowano badania oraz czynniki tkwiące w wychowanku (wiek, płeć, rodzaj szkoły).

Cele podjętych badań można za Tadeuszem Pilchem (2010) uznać za poznawcze i diagnostyczno-wyjaśniające, bowiem podjęto się analizy wybranych zachowań edukacyjnych podopiecznych instytucjonalnej pieczy zastępczej wraz z próbą określenia zależności pomiędzy analizowanym zagadnieniem a pewnymi zmiennymi charakteryzującymi podopiecznych i placówki, w których obecnie przebywają.

Charakterystyka próby badawczej

Przebadano 633 podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych różnego typu, w tym 317 mężczyzn (chłopców) i 316 kobiet (dziewcząt). Większość badanych stanowili wychowankowie uczęszczający do szkoły podstawowej (297 osób – 46,9%) lub zawodowej (156 osób – 24,6%); 11, 7% (74 osoby) to byli podopieczni uczęszczający do techników, nieco mniejszą grupę stanowili licealiści

The research was conducted from April 2018 to June 2020. The researchers used a questionnaire addressed to the wards of educational care facilities of the socialisation and family type (10 years old and older) and individual completely guided interviews (Rubacha, 2008) with the directors or coordinators of the institutions, possibly with the educators appointed by the directors. The survey questionnaire consisted of 17 questions (6 closed and 11 semi-open questions) and a metric containing the basic information about the ward, i.e. gender, age, type of school, length of stay in the institution. The individual interviews were based on identical questions concerning, among other things: the organisation of the wards' free time; help and support in meeting the educational needs of the wards; participation in extracurricular, out-of-school activities. The main research problem posed for this publication was: What kind of learning behaviour is displayed by the wards in institutional care? This was made more specific by a number of questions concerning having and developing the wards' interests, the amount of time spent preparing for school activities; the support given in preparing for these activities, the subjects that cause the wards the most difficulties. At the same time, it seemed to be important to find out whether the environment in which the facility is located (rural or urban), the voivodeship in which the research was conducted and factors inherent in the wards (age, gender, type of school) would have an impact on the behaviour being displayed.

Following Tadeusz Pilch (2010), the aims of the study can be considered cognitive and diagnostic/explanatory, as it analyses selected learning behaviours of wards in institutional foster care and attempts to determine the relationship between the issue under analysis and certain variables characterising the wards and the facilities in which they are currently placed.

Characteristics of the research sample

A total of 633 wards of various types of educational care facilities were surveyed, including 317 males (boys) and 316 females (girls). Most of the respondents were primary school students (297 persons – 46.9%) or vocational school students (156 persons – 24.6%); 11.7% (74 persons) were technical school students, a slightly smaller group were secondary school students (49 persons), and the

(49 osób), najmniej liczną grupą były osoby uczęszczające do szkół policealnych bądź studiujące (22 osoby – 3,5%), co wynikać może z faktu, iż ta kategoria wiekowa to często osoby usamodzielnione, niekoniecznie zamieszkujące w placówce.

Respondenci byli przedstawicielami różnych kategorii wiekowych, przy rozpiętości wieku od 10 do 25 lat. Najliczniejszą kategorią wiekową byli nastolatki (16-18 lat) stanowili oni 36,8% badanych (233 osoby), nieco mniej liczną grupą byli wychowankowie w wieku 13-15 lat (34,4% – 218 osób). Podopieczni w wieku 10-12 lat to 121 osób (19,1%), najmniejszą grupą byli najstarsi podopieczni powyżej 18 r.ż. – 61 osób (9,5%).

W tabeli 1 zamieszczono dane dotyczące środowiskowego usytuowania placówek, a tym samym miejsca obecnego pobytu respondentów.

smallest group were post-secondary school or university students (22 persons – 3.5%), which may be due to the fact that this age category is often composed people who have become independent and do not necessarily live in an institution

Respondents were representatives of different age categories, with the age range between 10 to 25. The most numerous age category was teenagers (aged 16-18), who accounted for 36.8% of the respondents (233 persons), along with a slightly less numerous group being wards between the age of 13 and 15 (34.4% – 218 persons). Wards between the age of 10 and 12 amounted to 121 persons (19.1%), the smallest group were the oldest wards: 18 years old and older – 61 persons (9.5%).

Table 1 provides data on the environmental location of the facilities and, thus, the current location of the respondents.

Tab. 1. Środowisko zamieszkania
Table 1. Residential environment

Zmienna / Variable	n	%
Środowisko / Environment		
mała wieś / small village	187	29,5
wieś gm. / village with the communal administration office	35	5,5
małe miasto / small city	149	23,5
średnie miasto / medium city	167	26,4
duże miasto / big city	95	15,0
Ogółem / Total	633	100,0

Źródło: badania własne.
Source: own study.

Z danych zamieszczonych w tabeli wynika, iż większość respondentów zamieszkuje obecnie małe środowiska wiejskie (29,5% – 187 badanych) oraz miasta średniej wielkości (powyżej 20 tys. mieszkańców) – 167 podopiecznych (26,4%). Dane pokazują w jaki sposób lokowane są placówki opiekuńczo-wychowawcze. Co 3 placówka, w której realizowano badania znajduje się w środowisku wiejskim. ¼ placówek usytuowana jest w środowiskach małych miasteczek (do 20 tys. mieszkańców).

Z kolei dane dotyczące ilości przebadanych podopiecznych w poszczególnych województwach obrazuje tabela 2.

The data in the table shows that the majority of respondents currently lives in small rural environments (29.5% – 187 respondents) and medium-sized cities (over 20,000 inhabitants) – 167 residents (26.4%). The data shows how educational care facilities are located. Every third facility surveyed is located in a rural area. A quarter of the facilities is located in small towns (up to 20,000 inhabitants).

Data on the number of wards surveyed in each voivodeship is presented in Table 2.

Tab. 2. Województwo, w którym realizowano badania
Table 2. Voivodeships where the study was carried out

Zmienna / Variable	n	%
Województwo / Voivodeship		
lubelskie / Lublin	121	19,1
podkarpackie / Subcarpathian	132	20,9
mazowieckie / Masovian	91	14,4
warmińsko-mazurskie / Warmian-Masurian	160	25,3
świętokrzyskie / Świętokrzyskie	64	10,1
podlaskie / Podlaskie	65	10,3

Źródło: badania własne.
Source: own study.

Największą liczbę wychowanków pieczy instytucjonalnej przebadano w województwie warmińsko-mazurskim (160 osób – 25,3%), najmniej liczne próby stanowili podopieczni w województwach świętokrzyskim i podlaskim (nieco ponad 10% w każdym z nich). W obu tych województwach jest znacznie mniej placówek opiekuńczo-wychowawczych w stosunku do pozostałych badanych województw, najmniej jest ich w województwie podlaskim. Z kolei badania w województwie mazowieckim były realizowane jako ostatnie, w międzyczasie pojawiła się pandemia koronawirusa i placówki w tym województwie nie wykazały zainteresowania badaniami, nawet w formie telefonicznej czy internetowej (stąd niezbyt duża próba badawcza z tego województwa).

Zachowania edukacyjne podopiecznych pieczy instytucjonalnej w świetle badań własnych

Niniejsze badania zweryfikowały tylko wybrane zachowania edukacyjne podopiecznych pieczy instytucjonalnej, tj. czas poświęcany nauce domowej, udzielane im działania wspierające tę naukę, przedmioty w szkole sprawiające wychowankom największą trudności oraz wykazywane i rozwijane przez nich zainteresowania, co zostało zobrazowane w tabeli nr 3.

Tabela 3. Zachowania edukacyjne badanych podopiecznych
Table 3. Learning behaviours of wards being surveyed

	n	%
Ilość czasu przeznaczanego dziennie na odrabianie lekcji / Amount of time devoted daily to homework		
ani 1 godz. / not even 1 hour	81	12,8%
1-3 godz. / 1-3 hours	499	78,8%
3-4 godz. / 3-4 hours	30	4,7%
powyżej 4 godz. / more than 4 hours	21	3,3%

The largest number of wards in institutional care was surveyed in Warmian-Masurian voivodeship (160 persons – 25.3%), the smallest samples were wards in Świętokrzyskie and Podlaskie voivodeships (slightly more than 10% in each). In both of these voivodeships there are significantly fewer educational care facilities as compared to the other voivodeships surveyed, the smallest number of them being in Podlaskie voivodeship. On the other hand, the research in the Masovian voivodeship was carried out last, in the meantime the coronavirus pandemic struck and the facilities in this voivodeship did not show interest in the research, even in the form of telephone or internet surveys (hence the not very large research sample from this voivodeship).

Learning behaviour of wards in institutional care in the light of own research

The present study verified only selected learning behaviours of the wards in institutional care, i.e. the time devoted to home learning, the activities offered to support this learning, the subjects at school that cause the most difficulties for the wards, and the interests shown and developed by them, as illustrated in Table 3.

Osoby pomagające w lekcjach / Persons helping in the homework		
nikt / no one	223	35,2%
wychowawca / educator	381	60,2%
pedagog / counsellor	12	1,9%
psycholog / psychologist	10	1,6%
ktoś inny / someone else	77	12,2%
Przedmioty w szkole z którymi badani mają problemy / School subjects with which the respondents struggle		
brak / none	267	42,2%
matematyka / maths	222	35,1%
język obcy / foreign language	151	23,9%
chemia / chemistry	40	6,3%
fizyka / physics	35	5,5%
przedmioty humanistyczne / humanities	62	9,8%
inne / other	40	6,3%
Zainteresowania badanych / Interests of the surveyed persons		
brak / none	95	15,0%
sportowe / sports	374	59,1%
artystyczne (muzyczne) / arts (music)	111	17,5%
artystyczne (plastyczne) / arts (visual arts)	81	12,8%
artystyczne (techniczne) / arts (technical)	19	3,0%
artystyczne inne / other arts	25	3,9%
biologiczno-chemiczne / biology and chemistry	21	3,3%
matematyczno-fizyczne / mathematics and physics	24	3,8%
humanistyczne / humanities	19	3,0%
inne / other	92	14,5%
Rozwijanie zainteresowań / Developing one's interests		
tak / yes	257	40,6%

Źródło: badania własne.
Source: own study.

Większość badanych wychowanków (78,8%) dziennie przeznaczają 1-3 godziny na odrabianie lekcji. Wśród podopiecznych zdarzają się też i tacy, którzy w ogóle nie odrabiają prac domowych i nie przygotowują się do zajęć, stanowią oni prawie 13% respondentów. W tej grupie dominują starsi wychowankowie powyżej 18 r.ż. Okazało się, że również województwo determinuje ilość czasu przeznaczanego na przygotowywanie się do zajęć szkolnych, bowiem co 5 podopieczny województwa podkarpackiego i województwa lubelskiego nie przeznaczają na ten cel ani jednej godziny ze swego budżetu czasu wolnego, a w województwach podlaskim czy świętokrzyskim jest to co 8 wychowanek.

Badaczy interesowała kwestia działań pomocowych w przygotowywaniu się do zajęć szkolnych.

Most of the interviewed wards (78.8%) devoted 1-3 hours a day to homework. Among the wards, there are also those who do not do their homework at all and do not prepare for classes; they account for almost 13% of the respondents. This group is dominated by older wards over the age of 18. It turned out that the voivodeship also determines the amount of time spent on preparing for school classes, as every 5th ward in the Subcarpathian and Lublin voivodeships does not devote a single hour of their free time for this purpose, while in the Podlaskie or Świętokrzyskie voivodeships, it is every 8th ward.

The researchers were interested in the issue of assistance activities in preparation for school. As can be seen from the data presented in Table 3,

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 3 główną osobą pomagającą w rozwiązywaniu prac domowych jest wychowawca (60,2%). Dużą grupę stanowią też podopieczni, którzy twierdzą, że nikt im nie pomaga w zadawanych pracach domowych – 223 osoby (35,2%). Wśród tych osób znalazły się te, które tych prac w ogóle nie odrabiają (81 osób – 12,8%) oraz najstarsi podopieczni powyżej 18 r.ż. chodzący do szkół policealnych oraz osoby studiujące (61 osób – 9,5%), jak również licealiści (49 osób). W województwie podkarpackim co 2 podopieczny twierdzi, że nikt nie pomaga mu w przygotowywaniu się do zajęć szkolnych, zaś w województwie warmińsko-mazurskim, świętokrzyskim i podlaskim to samo stwierdza co 3 wychowanek, w mazowieckim co 4. Sporadycznie w pracach domowych pomaga pedagog czy psycholog zatrudniony w placówce, zdarza się, że w nauce pomagają starsi podopieczni lub rodzeństwo przebywające w tej samej placówce. W dużych miastach wymieniany był również wolontariusz jako osoba wspierająca proces edukacyjny. W środowiskach wiejskich wolontariusz niestety należy do rzadkości, co wynika z utrudnionego dostępu lokalizacyjnego do placówek.

Przedmiotami sprawiającymi największe trudności dla badanych dzieci i młodzieży są matematyka (35,1%) oraz język obcy (23,9%). Zdarza się, że wychowankowie nie radzą sobie z historią czy geografiami, albo po prostu nie lubią się tych przedmiotów uczyć. Wśród przedmiotów sprawiających trudności wymieniane są również nauki ścisłe takie jak: chemia czy fizyka. Wśród innych przedmiotów podopieczni wskazują: religię czy przedmioty specjalistyczne w szkołach zawodowych. Spora grupa respondentów nie wskazuje żadnych przedmiotów sprawiających im trudności (42,2%), tutaj najczęściej grupa najmłodszych podopiecznych zaznacza taką odpowiedź oraz osoby, które do nauki szkolnej nie przywiązują żadnej wagi. Należy też podkreślić, że w placówkach opiekuńczo-wychowawczych zdarzają się dzieci zdolne bądź uzdolnione, które również nie wykazują żadnych problemów związanych z nauką szkolną.

Ważnym zagadnieniem poddanym analizie była kwestia posiadania i rozwijania zainteresowań, bowiem to one - wyznaczają kierunek rozwoju osobowości, przygotowują do samorozwoju i samokształcenia przez całe życie, a także są istotnym wyznacznikiem drogi życiowej człowieka – zarówno w sferze prywatnej, jak i zawodowej. Z analizy wynika, iż respondenci wykazują najczęściej zainteresowania sportowe (59,1%). Wynikać to może głównie z faktu, że placówki niejednokrotnie dysponują własnymi boiskami, własnym sprzętem czy niezłe wyposażoną siłownią, co pozwala nawet na samodzielne rozwijanie pasji. Podkreślić należy, iż

the main person helping with homework is the educator (60.2%). There is also a large group of wards who claim that no one helps them with their homework – 223 persons (35.2%). These include those who do not do their homework at all (81 persons – 12.8%) and the oldest wards over the age of 18 attending post-secondary schools and studying (61 persons – 9.5%), as well as secondary school students (49 persons). In the Subcarpathian voivodeship, every second ward claims that no one helps them prepare for school, while in the Warmian-Masurian, Świętokrzyskie and Podlaskie voivodeships the same is true for every third ward, and in the Masovian voivodeship for every fourth. Occasionally, a counsellor or psychologist employed in the facility helps with the homework, and it happens that older wards or siblings staying in the same institution help them with learning. In large cities, a volunteer was also mentioned as a person supporting the educational process. In rural environments, volunteering is unfortunately rare, due to difficult access to facilities.

The subjects that cause the greatest difficulties for the children and young people surveyed are mathematics (35.1%) and a foreign language (23.9%). Sometimes children and young people cannot cope with history or geography or simply do not like learning these subjects. Science, such as chemistry and physics, is also mentioned as a difficult subject. Other subjects mentioned by the wards include: religion or specialised subjects in vocational schools. A large group of respondents did not indicate any subjects as subjects causing them difficulties (42.2%), with the youngest group of wards and those who do not attach any importance to school education indicating this answer the most often. It should also be emphasised that there are gifted or talented children in educational care facilities who also do not show any problems with school learning.

An important issue subject to analysis was the question of having and developing interests, as they set the direction of personality development, prepare for lifelong self-development and self-education, and are an important determinant of a person's path in life – both in the private and professional spheres. The analyses show that respondents most often exhibit interest in sports (59.1%). This may be mainly due to the fact that the institutions often have their own sports fields, equipment or a well-equipped gym, which even allows for independent development of passions. It should be emphasised that the group of wards reporting this type of interest is dominated by male children. Much smaller groups are wards with artistic interests (music – 17.5%, visual arts – 12.8%) expressed mainly by girls. Other areas: sciences or humanities have few representatives. A sizeable group of respondents

w grupie wychowanków zgłaszających ten rodzaj zainteresowań dominują zdecydowanie podopieczni płci męskiej. Znacznie mniejsze grupy to wychowankowie o zainteresowaniach artystycznych (muzycznych – 17,5%, plastycznych – 12,8%) wykazywanych głównie przez dziewczęta. Pozostałe obszary: nauk ścisłych czy humanistycznych posiadają nielicznych reprezentantów. Spora grupa respondentów nie wykazuje żadnych zainteresowań (15% badanych). Jak tłumaczą dyrektorzy placówek (zgodnie we wszystkich badanych województwach), ich „wychowankom brak chęci, motywacji, brak wyrobionych nawyków edukacyjnych”. Zaznaczyć należy jednak, iż zgłaszanie przez wychowanków posiadania zainteresowań nie jest jednoznaczne z chęcią rozwijania swoich pasji, bowiem badania pokazują, że prawie 60% podopiecznych nie podejmuje żadnych aktywności.

Dyskusja wyników

Według Zbyszko Melosika (2010) kariera edukacyjna, zawodowa, a nawet powodzenie w życiu osobistym zdeterminowane są czynnikami indywidualnymi i środowiskowymi. W przypadku podopiecznych pieczy zastępczej znaczenie mają niewątpliwie czynniki środowiskowe, a zwłaszcza sam pobyt w środowisku pieczy zastępczej. Szczególnie interesujące okazały się przejawiane zainteresowania, bowiem to dzięki nim zyskujemy pewnego rodzaju niezależność oraz otrzymujemy narzędzia poznawania świata, jakże często przydatne na różnych płaszczyznach codziennego funkcjonowania (Gurycka 1989, s. 7). Jak wskazują psychologowie, zainteresowania i związana z nimi ciekawość pełnią także ogromną rolę w procesie kształcenia, bowiem motywują do nauki (Mietzel 2009, s. 380-390), co jest zupełnie zrozumiałe, wzięwszy pod uwagę fakt, iż człowiek chętniej i skuteczniej uczy się tego, co go interesuje.

Samo posiadanie zainteresowań nie jest jednoznaczne z ich rozwijaniem. Jak pisze Anna Pękala, coraz częściej dostrzegany jest związek zainteresowań ze środowiskiem wychowawczym człowieka, bowiem środowisko to z jednej strony wyznacza wzorce ról społecznych, z drugiej zaś tworzy okazje do uczenia się oraz nabywania zainteresowań (Pękala, 2006, s. 14). Z przeprowadzonych badań wynika, że około 40,6% podopiecznych stara się rozwijać swoje zainteresowania z większym lub mniejszym skutkiem, przy czym podkreślić należy, iż w tej grupie są również podopieczni, którzy rozwijają swoje pasje we własnym zakresie (np. samodzielnie trenując), nie korzystając z profesjonalnych form wsparcia. Dodatkowym czynnikiem działającym na niekorzyść kształtowania zainteresowań jest usytuowanie placówek w środowiskach

shows no interests at all (15% of respondents). As explained by the directors of the institutions (unanimously in all voivodeships surveyed), their “wards lack the desire, motivation and developed educational habits”. It should be noted, however, that the fact that wards report having interests is not tantamount to a desire to develop them, as research shows that almost 60% of wards do not undertake any activities in this direction.

Discussion of the results

According to Zbyszko Melosik (2010) educational, professional career and even success in personal life are determined by both individual and environmental factors. In case of wards in foster care, the environmental factors, especially the very stay in the foster care environment, are of importance. The interests of the studied wards turned out to be particularly interesting, as it is thanks to them that we gain a kind of independence and gain a tool to discover the world, so helpful in many spheres of our everyday life (Gurycka 1989, p. 7). As pointed out by the psychologists, the interests and the curiosity linked with them play an important role in the education process, as they motivate us to learn (Mietzel 2009, p. 380-390), which is understandable, when taking into consideration the fact that we study most willingly and efficiently these matters that interests us.

The very fact of having interests is not tantamount to their development. As stated by Anna Pękala, more and more often do we notice the link between the interests with the educational environment, as this environment, on the one hand, outlines the patterns of social roles, and on the other hand provides for the opportunities to learn and to develop interests (Pękala, 2006, p. 14). From the conducted study it is evident that approximately 40.6% of wards tried to develop their interests with greater or lesser success. However, it must be emphasised that this group includes also those wards who develop their passions by themselves (for example by training individually), not using the professional support. An additional factor that acts to the disadvantage of interests development is the location of the facilities in the rural areas. Such a location does not foster the development of one's passions, as it is

wiejskich, co nie sprzyja rozwijaniu zainteresowań, wiąże się to bowiem z brakiem oferty zajęć dodatkowych. Tego typu zjawisko potwierdzają również badania Marzeny Ruszkowskiej prowadzone na terenie powiatu białskiego (będącego częścią województwa lubelskiego) w rodzinach zastępczych w 2011 roku (Ruszkowska, 2013), które wykazały, że ograniczony dostęp do działań rozwijających zainteresowania wychowanka uzależniony jest od usytuowania środowiskowego. Również niektóre wypowiedzi wychowawców podkreślają ten sam problem: „*jest problem z dojazdem i powrotem do domu, gdyby dziecko chciało zostać po lekcjach na jakieś zajęcia dodatkowe*”(lubelskie), „*nie ma żadnego dojazdu w weekendy, a w tygodniu po południu też jest problem*”(warmińsko-mazurskie), „*szkoła nic nie oferuje, kończą się lekcje i placówka jest zamykana*”(lubelskie), „*sami musimy organizować czas wolny dzieckom, bowiem środowisko lokalne niczego nie zapewnia*”(podlaskie).

Innym problemem jest niechęć samych podopiecznych do uczęszczania na zajęcia rozwijające, nawet jeśli środowisko tego typu zajęcia oferuje, świadczy o tym wypowiedź koordynatora jednej z placówek w województwie warmińsko-mazurskim (małe miasto): „*możliwości są, ale dzieciaki nie chcą z nich korzystać*”, „*dzieciaki nie mają motywacji do kształtowania swoich pasji*” (warmińsko-mazurskie – średnie miasto), „*dzieci nie wykorzystują szansy jaką daje im placówka i nie chcą się rozwijać, wolą usiąść przed telewizorem czy komputerem*” (świętokrzyskie – wieś).

Ważną kwestią warunkującą posiadanie i rozwijanie zainteresowań jest wiek podopiecznych, bowiem to najczęściej podopieczni od 10 do 15 r.ż. posiadają swoje pasje i chcą je rozwijać. Andreas Salcher (2009) dodaje, że aktywności podejmowane w dzieciństwie i nie rozwijane w okresie dorastania co najwyżej mogą przerodzić się w nieprzeciętne hobby. Podopieczni pieczy zastępczej niejednokrotnie nawet jeśli podejmują jakieś aktywności w dzieciństwie, niezwykle rzadko rozwijają je w okresie dorastania (Parkita, 2012; Ruszkowska, Róg, Zmysłowska, 2019). Podobnie jest w niniejszych badaniach, bowiem starsi podopieczni niezwykle rzadko kultywują swoje pasje, zgłaszają jedynie ich posiadanie. Problemem wychowanków pieczy zastępczej jest również nieumiejętność dokonywania wyborów, które najczęściej wynikają wyłącznie z ich aktualnych zainteresowań, często niewystarczająco skryształizowanych. Trudności w określeniu swoich pasji znacząco wpływają na planowanie indywidualnej ścieżki edukacyjnej i zawodowej. W rezultacie podopieczni pieczy zastępczej albo nie są skłonni do wprowadzania zmian w swoim życiu, albo ograniczają się do bliskiej przyszłości

linked with the lack of offer of extra-curricular activities. This is also confirmed by research carried out by Marzena Ruszkowska conducted in the Biała county (constituting part of Lublin voivodeship) in foster care families in 2011 (Ruszkowska, 2013), which indicated that the limited access to activities developing interests of the wards depends on the location of their environment. Some of the comments made by the educators point out to the same problem: “*There is a problem with communication from and back home if the child wishes to stay after school for some extra-curricular activities*” (Lublin), “*there is no connection on weekends and during the week in the afternoon finding a transport connection is also a problem*” (Warmian-Masurian), “*the school offers nothing, the classes end and the school closes*” (Lublin), “*we need to organise the free time of our wards by ourselves, the local community provides for nothing*” (Podlaskie).

Another problem is the reluctance of the wards to participate in the optional classes even if the environment offers such classes. This is proven by the comment made by a coordinator of one of the facilities in the Warmian-Masurian voivodeship (small city): “*There are options, but the children do not want to make use of them*”, “*the kids do not feel motivated to develop their passions*” (Warmian-Masurian – medium city), “*the children do not make use of the chances given to them by the facility and they do not want to develop themselves. They prefer to sit in front of a TV or a computer*” (Świętokrzyskie – village).

Age is an important factor in having and developing interests. It is most often the wards aged 10-15 who have passions and want to follow them. Andreas Salcher (2009) adds that activities taken up in childhood and abandoned in adolescence period may at best turn into an extraordinary hobby. The foster care wards quite often, even if they have taken up an activity as children, very rarely develop their passions in the period of adolescence (Parkita, 2012; Ruszkowska, Róg, Zmysłowska, 2019). The same can be observed in this research as the older wards very rarely follow their passion, they only claim to have one. The problem of the foster care wards is also the inability to make decisions which most often result only from their current interests, often insufficiently identified. The difficulties in defining one's passions significantly affect the planning of an individual educational and professional path. As a result, the foster care wards either are unable to make changes in their lives or limit themselves to the nearest future being about attending school (Ornacka, Szlachta, 2013).

związanej z uczęszczaniem do szkoły (Ornacka, Szlachta, 2013).

Z przeprowadzonych badań wynika ponadto, iż chłopcy znacznie częściej jak dziewczęta wykazują zainteresowania sportowe, „co wynika z ich potrzeby rozładowania energii i potrzeby ruchu” (fragment wypowiedzi koordynatora placówki - województwo lubelskie), zaś dziewczęta posiadają bardziej zróżnicowane zainteresowania, bowiem obok artystycznych wymieniają inne pasje takie jak: fryzjerstwo, stylizacja, kosmetologia czy zainteresowania kulinarne. Z badań prowadzonych m.in. przez Ewę Parkitę (2012, s. 70) wynika, że 59% uczniów w wieku gimnazjalnym nie jest zainteresowana uczestnictwem w żadnej formie zajęć artystycznych, zatem wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych nie są pod tym względem grupą wyjątkową, bowiem wszelkiego rodzaju zajęcia artystyczne wskazuje nieco ponad 34% podopiecznych, głównie płci żeńskiej.

Wnioski

Rozważania przedstawione w niniejszym opracowaniu i wyniki badań empirycznych nie wyczerpują całokształtu problematyki związanej z zachowaniami edukacyjnymi podopiecznych pieczy zastępczej. Tematyka wymaga dalszych badań i analiz. Można jednak postawić kilka wniosków. Środowisko miejskie stwarza lepsze warunki do realizacji własnych zainteresowań i pasji, co niestety nie przekłada się na korzystanie z tej możliwości, bowiem to głównie wiek podopiecznych decyduje o rozwijaniu pasji a płeć determinuje ich rodzaj. Znaczna grupa podopiecznych wykazuje zainteresowania sportowe, bowiem najłatwiej dotrzeć do sprzętu, do trenerów czy oferty tego typu zajęć, po za tym jest możliwość rozwijania tego typu pasji samodzielnie, bez konieczności profesjonalnego wsparcia.

To wychowawcy są osobami wspierającymi swoich podopiecznych w codziennym przygotowywaniu się do zajęć szkolnych, jednak pomimo ich gotowości do pomocy nie wszyscy wychowankowie są skłonni z tego typu pomocy korzystać, dotyczy to szczególnie podopiecznych placówek województwa podkarpackiego.

Spora grupa podopiecznych nie przeznaczają ani jednej godziny na przygotowywanie się do zajęć szkolnych, co warunkowane jest ich wiekiem (grupa najstarsza - osoby pełnoletnie), również w niektórych województwach (podkarpackie, lubelskie) częściej niż w pozostałych wychowankowie stwierdzają, że nie zdarza im się odrabiać zadawanych prac domowych.

The research also proves that boys, more often than girls, are interested in sports “*which results from their need to blow off steam and their need of movement*” (excerpt from a comment made by a facility coordinator – Lublin voivodeship) and the girls have more varied passions, as apart from artistic hobbies they also named such interests as hairdressing, designing, cosmetology or culinary art. From the research carried out, among others, by Ewa Parkita (2012, p. 70) results that 59% of students attending middle school are not interested in participating in any art classes, thus the wards of educational care facilities are not an exceptional group in this regard, as all kinds of art classes are being indicated by slightly more than 34% of the pupils, mainly female ones.

Conclusions

The deliberations presented in this paper and empirical research results do not exhaust the whole spectrum of the problems associated with the learning behaviours of foster care wards. This subject requires further research and analyses. However, several conclusions can be drawn. The urban environment creates better conditions for developing passions and interests, which – unfortunately – does not translate into the usage of these possibilities, as it is mainly the age of the wards that determines the development of passions and the gender determines their type. A significant group of wards shows interest in sports as it is very easy to get access to equipment, trainers or offers of such activities. Besides, this passion can be developed independently, with no need of professional support.

It is the educators who support the wards in their everyday preparations for school, but despite their readiness to help, not all wards want to make use of this support. This is especially evident in the wards of the facilities located in Subcarpathian voivodeship.

A significant group of wards does not devote even one hour for preparations for school which is conditioned by their age (the oldest group – adults), also in some voivodeships (Subcarpathian, Lublin) more often than in other ones the wards claim that they never do their homework.

Bibliografia

1. Andrzejewski, M. (2006). Rodziny zastępcze – charakterystyka prawna. W: M. Andrzejewski, P. Gąsiorek, P. Ławrynowicz, M. Synoradzka (red.), *Rodziny zastępcze – problematyka prawna*. Toruń: Dom Organizatora.
2. Gurycka, A. (1989). *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*. Warszawa: WSiP.
3. Mietzel, G. (2009). *Psychologia dla nauczycieli. Jak wykorzystać teorie psychologiczne w praktyce dynamicznej*. Gdańsk: GWP.
4. Ornacka, K., Szlachta, K. (2013). O dzieciństwie (nie)równych szans z perspektywy młodzieży gimnazjalnej oraz wychowanków domu dziecka. W: J. Matejek, R. Spyрка-Chlipała (red.), *Dziecko i rodzina w różnych obszarach wsparcia instytucjonalnego i pozainstytucjonalnego*. Kraków: Wydawnictwo Koło Kwadratu, 93–110, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/2337/ornacka_szlachta_o_dziecinstwie_nie_rownych_szans_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 18.04.2021).
5. Parkita, E. (2012). Szkolne i pozaszkolne formy edukacji estetycznej młodzieży. W: J. Piekarski, L. Tomaszewska, M. Szymańska, M. Kamińska (red.), *Aktywność edukacyjna – aktywność w zawodzie*. Płock: Wydawnictwo PWSZ w Płocku.
6. Pawłowska, R., Jundził, I. (2000). *Pedagogika człowieka samotnego*. Gdańsk: GWSH.
7. Pękala, A. (2006). Rola rodziny w kształtowaniu zainteresowań muzycznych dzieci. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 2, 13-17.
8. Pilch, T. (2010). Strategie badań ilościowych. W: Palka S. (red.), *Podstawy metodologii badań w pedagogice*. Gdańsk: GWP.
9. *Rozporządzenie MPiPS z 22 grudnia 2011 r. w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej*, Dz. U. 2011, Nr 292, poz. 1720.
10. Rubacha, K. (2008). *Metodologia badań nad edukacją*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
11. Ruszkowska, M. (2013). *Diagnoza rodzin zastępczych w obliczu dylematów współczesności*. Warszawa: CRZL.
12. Ruszkowska, M., Róg, A., Zmysłowska, M. (2019). School and after-school interests taken up by the dependents of foster care facilities (on the example of Lubelskie voivodeship), *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, Vol. III, 392-402.
13. Salcher, A. (2009). *Utalentowany uczeń i jego wrogowie*. Rzeszów: Wydawnictwo Oświatowe Fosze.
14. *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* – Dz. U. 2018 poz. 998, z późn. zm. (zm. Dz. U. z 2018 r. poz. 1544, Dz. U. z 2018 r. poz. 1076, Dz. U. z 2018 r. poz. 416, M.P. z 2018 r. poz. 326).

Strony internetowe:

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rachunki-narodowe/rachunki-regionalne/wstepne-szacunki-produktu-krajowego-brutto-w-przekroju-regionow-w-2019-roku,8,3.html> (data dostępu 13.02.2021).